

A SZERELEM GYÖTRELMEI.

A *Kesergő szerelem* első utánzata egy Pesten, 1803-ban megjelent verskötet volt, amelynek szerzőjét nem ösmertük. A munkának más a címe a borítéklapon (*A' szerelem aggodása*), más a címlapon (*A' szerelem gyötrelmei*), más Kazinczynál (*Amor' Martyrja szerelmei*).¹ Kazinczy tudta róla, hogy erdélyi ember munkája, de ő sem, hogy kié. A munkának megvan a Múzeumban a kézirata (66. Oct. Hung.) s ezen olvassuk: *Szerelem Gyötrelmei. Dési Nagy Sándor által*. Ezt a nevet — a névtelenül megjelent könyvtől függetlenül — Kazinczy is ösmerte. Buczy Emiltől kérdi 1805-ben: «Kicsoda 'Sombori Úr? Kicsoda Dési Sándor? Mit adnak ki nem sokára? Ezt én igen óhajtom tudni.» Buczy csak annyit felel (Kolozsvárról): «Dési Sándor Gróf Bethlennek Udvari Secretariussa, közelebbről nem ismérhetem, talán Cadenciás verseket ír.»² Váczy kétségbe vonta, hogy élt ily nevű író. «Szinyeyi sem tud róla semmit», mondja.³ Nem tudhatta, hogy Szinyeyi igenis említi *Nagy Sándor (dési)* név alatt a múzeumi kéziratot. A kortársak közül Schedius is tudta *A szerelem gyötrelmei* szerzőjének nevét (Zschr. von und für Ungern, 1804.),⁴ de a köztudatba sohasem került.

GÁLOS REZSŐ.

VERSEGHY ES A TRISTRAM SHANDY.

Sterne Lőrinc Európa-szerte terjedő népszerűségének első nyomai nálunk a XVIII. század utolsó évtizedeiben jelentkeznek. Kazinczy már az *Orpheus* kiadása idejében említi nevét, brünni fogságában pedig franciából fordíttatja a *Yorick és Elza leveleit*. Sterne kultuszát utóbb Döbrentei fejlesztí tovább.⁵ Eddig nem tudtuk, hogy ugyanakkor, mikor Kazinczy a fordításon dolgozik, a spielbergi vár egy másik cellájában Verseghy Ferenc érdeklődése is a nagy angol humorista felé fordult. Legutóbb Joó Tibor ismertette⁶ az *Uránia* III. kötetének azt a példányát, amelybe fogsága idején Verseghy sok, eddig részben ismeretlen munkáját irogatta. Ebben találtam a *Fragments out of the Live and Opinions of Tristram Shandy* I. fejezetének másolatát. (Verseghy fogsága idejében nagyon sokat másolt; pl. Fénelon *Télémaque*jának teljes olasz fordítását.) Sternenek akkoriban Bécsben is angolul megjelent, nagyon népszerű regénye⁷ azon melegében hasonló alkotásra ihlette: két lappal utóbb egy, sajnos, nagyon rövid — mintegy 50 nyomtatott sornak megfelelő terjedelmű — regénytöredéke következik, evvel

¹ Lev. III. 63. és 96. l.² U. o. 321. és 324. l.³ U. o. 543. l.⁴ V. ö. Zuber M., *A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig*. 1915. 88. l.⁵ Fest Sándor, *Angol irodalmi hatások Széchenyi István fellépéséig*. 1917. 101—104. l.⁶ *Ismeretlen Verseghy-kéziratok az Orsz. Széchenyi-Könyvtárban*. Magyar Könyvszemle, 1938. 72. l.⁷ Fest Sándor dolg. id. h.

a címmel: *Az én kedves Uram Bátyámnak Sándi Gábor úrnak Élete és Velekedései, ammint részenkint saját szájából hallottam.* Élén egy Condillac-idézet áll,¹ az első rész címe (*Sándi Gábor nagyon a' szemem közé néz.*)² *Az ajtók.* Már a regény címe és a hős neve is mutatja, hogy itt a *Tristram Shandy* »honosítása« kezdődik; de Sterne modorában indul is az elbeszélés. Példájára vall »egy régi deáknak ama tanácsa, hogy jó barátunkot mindenkor úgy nézzük, mint jövődöbéli ellenségünköt.« A kis helyzetkép két — nyilván mint Mr. Shandy, the elder és Toby, ellentétes fölfogású, de — egymáshoz szoros szálakkal fűzött szomszédnak házatáját mutatja be, kertjük között az átjáró ajtók be vannak szögezve. (Innen a fejezet címe.) Yorick, akiben Versegheynek is alkalma lett volna önmagát rajzolni, még nem kerül elő. A kis töredék így szól:

Az én kedves Uram Bátyámnak Sándi Gábor Főstrázsamester úrnak Élete és Velekedései, ammint részenkint saját szájából hallottam.

(Condillac-idézet, mint előző lapon.)

I. Rész. [Sándi Gábor nagyon a' szemem közé néz.]² *Az Ajtók.*

Szíves barátommal, Berkesi Pistával az oskolákat Pestenn elvégezvén, 's a' praxisból három esztendeig annyit tanulván, a' mennyi előmenetelünkre szükséges volt, valamint gyermekségünktől fogva együtt tanultunk, együtt laktunk, úgy együtt haza is mentünk olly szándékkal, hogy szolgálatunkot csak a' vármegyének ajánlván, gazdaságunkhoz látunk és barátságunkot falusi magányosságunkban minden kitelhető móddal apolgattuk. Szülői korán kihalván, az édesatyámra bízták nevelését Anyicska hugának gondviselésével együtt. Anyicska Maris húgommal, mikor még romolhatatlan leánykák voltak, négy esztendeig tanultak velünk Pestenn egy szálláson és egy mestertől munkát, tánczot és nyelveket, házi gazdánknak és gazdasszonyának gondviselése alatt, kik igen tisztességes úri emberek és szülőinknek szíves barátjai voltak, csak azon órákat szentelvén az asszonyi munkáknak tanulására, melyekben mink karddal bänni és lovagolni tanultunk. Mihelyt Húgaink az ő leány oskoláikban elegendő előmeneteleket tettek, az anyák azonnal magokhoz vették, hogy őket a' gazdaságban és az asszonyi jószágos erkölcsökben gyakorolják. A' mit Pesten tanultak, el nem felejthették, mert a' munkában és a' nyelvekben szülőink is járatosak voltak, kiváltkép pedig Sándi Gábor, ki az atyámnál lakván, úgy szerette őket, mint saját gyermekeit. Most már Berkesi majorénis lévén, minden commoditásokkal felkészítve találta házát, melly a' mienk mellett állott, és húgával, ki addig nálunk

¹ «Ne philosophons pas, disoit Socrate, pour l'école: philosophons pour la vie civile. Il importe bien moins d'être savant, que de savoir vivre.» Az idézetet Verseghey nem közvetlenül Condillac-tól, hanem egy *Vita socialis sive considerationes de natura Societatum civilium* etc. c. munka éléről vette, amelyet a *Shandy*-másolat és a *Sándi Gábor*-töredék között levő lapokra kezdett leírni. Condillac műveit azonban ösmerte: *Discours préliminaire*-jét fogságában lemásolta. (M. Tud. Akadémia, Régi és újabb írók. 8-r., 31. sz. III. kötet.)

² A zárójelbe tett részt törölte.

lakott, belé költözködött. Az öröm, mely haza érkezésünkkel házunknál fellobbant, 's mellyet szülőim a' Berkesi mint új gazda, váltólag adott ebédecskékkal és multságokkal versengve neveltek, sokáig nem hagytak bennünket magunkhoz térni, és Berkesi érzékeny buzgósággal kérte az atyámat, hogy nyitassa meg ismét udvarainknak és kertyeinknek köz kerítéseinn az ajtókat, mellyeket szülőinek halála után az atyám bezogeztetett. Ezen ajtókról az atyám felette sokat tartott, és Berkesi' kérését hallván, olly indúlatos zokogásra fakadt, hogy szinte megijedtünk rajta. Láthatóképen viaskodott a' jó öreg emberben az öröm és a' szomorúság, mellyek miatt szóhoz egy darabig nem juthatott: de végre Berkesit megölelvén hevesen, és karszékébe lebocsátkozván, mikor még boldogult barátommal új házások voltunk, úgymond, akkor fiaim, új volt közöttünk a' barátság is. Szülőink jó szomszédok voltak ugyan; eljárak egymáshoz ebédekre és multságokra, ha illendőképen invitáltattak, kárt egymásnak sohasem tettek, se bosszúsággal egymást sohasem illették. De ha egyik a' másikának valamivel kedveskedett, már ez mindaddig meg nem tudott nyugodni, még a' kölcsönt duplán vissza nem fizette, és ha valamelyik valamiben megszorult, készebb volt idegentül dupla áronn vásárlani, vagy nagy usorára kölcsön venni, mint szomszédgyához folyamodni. Én az okát soha sem nyomoztam, még, ihol! Sándi sógorom meg nem emlékeztetett arra, hogy mind a' két öregnek szava' járása volt egy régi deáknak ama tanácsca, hogy jó barátunkot mindenkor úgy nézzük, mint jövendőbeli ellenségünköt. Az illyen maxima szükségképen bizodalmatlanságot okoz: kötve hiszünk vele még a' komának is: a' hol pedig egymáshoz való bizodalom nincsen, ott igazi érzékeny szeretet sem lehet. Azt pedig könnyen átláttyátok, hogy szeretet nélkül a' barátkozás csak hideg látogatásokból, merevény conversatiókból, erőltetett multságokból és üres complimentumokból vagy hiú testatiókból állhat, mint a' mostani nagyvilágban az etikéttel körülövényezett társalkodás. Mink gyermekek egygyütt nevedekvén, szerettük egymást, mintha testvérek voltunk volna, és így abban az igaz barátságban, mellynél edesebb boldogságot ezen életben ki nem gondolhatunk, naponkint nevedtünk....

A *Shandy*ből az első magyar fordítás — egy kis részlet — 1824-ben jelent meg.¹ Versegly regénytörredékének tehát már azért is van némi jelentősége, mert Sterne híresebbik alkotásának első hatását jelzi irodalmunkban; fokozza ezt a nevezetességet, hogy az első Sterne-hatás, amely — két évtizeddel Döbrentei előtt — az angol eredetire támaszkodik — továbbá, hogy magában Verseglyben sem maradt tisztavirágéletű emlék. Nem kétséges, hogy *Kolompósi Szarvas Gergelye*,² ez a «mulattató egyveleg»³ is Sterne alkotásainak visszténye. Nemcsak megint a címe «... víg élete és vélekedései» árulja el a *Shandy*nek *Live and Opinions*-át, hanem a levélrészletek hangja és előadásmódja is angol mesterére vall. A *Sándi Gábor-*

¹ Fest Sándor id. m.

² I-II. k. Pest, 1804. — III. k. kéziratban a zirci levéltárban. V. ö. Császárs. *Versegly Ferenc élete és művei*. 1903. 292. l.

³ Szinyeyi, *Novella és regényirodalmunk*. 1925. I. 13. l.

ral való kapcsolatot igazolja, hogy a Condillac-idézettől, most már közvetlenül Socrates szájába adva, itt sem tud szabadulni: «Ne bölcsekedgyünk oskolabéli pörpatvar alá való dolgokrúl, hanem olyanokrúl, melyek a' polgári életnek boldogságához tartoznak; mert dücsőségesebb és hasznosabb. élni tudni, mint tudós embernek lenni.»¹ — Valószínű, hogy Sterne hatása részletekben is kimutatható lesz Verseghy munkáiban; talán ennél is érdekesebb, hogy a mult század elejének humoros irodalmán csak részben tükröznek az *Eppeldauers Briefe*: Sterne Lőrinc nyomai is megmutatkoznak, s talán mélyebben, mint eddig tudtuk.

GÁLOS REZSŐ.

KÖLCSEY HALÁLA ÉS HAGYATÉKA.

A Szemere-Tár 16. kötetének alább közölt darabjaiból egy levélregény közvetlenségével és fordulatosságával bontakoznak ki elének Kölcsey Ferenc halálának körülményei, baráti és családi körének jellegzetes alakjai, valamint az első *Összes művek* kiadástörténete és Kölcsey írói hagyatékának eddig alig bolygatott kérdése.

Kölcsey 1838. augusztus 24-én húnyt el. A kezdetleges hírszolgáltatási viszonyok következtében a gyászeset a fővárosban csak öt nappal később, magánértesülések útján terjedt el. Bártfay László naplója (Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára, Quart. Hung. 1122) erre vonatkozólag a következő részleteket tartalmazza:

«(Augusztus) 29d; Szerda. Menőben valék játékszínbe, mikor Rába levelét vevém — Kölcsey haláláról. Megdermedtem a' hírre. Kalapomat ragadám 's futva futottam a' Nagyhid utcaza felé a' Fáy házhoz. Szemere Palira esett első gondolatom. De ő és nője már színházba menének. Oda futottam. Szemere megpillantott, 's magához szólított, fognék mellette helyt. Iszonyú kínok között ülék oldalánál, kivált midőn változást vevén rajtam észre, faggatott, kérdezett mi bajom. . . Azt mondtam neki: nagy, nagy bajom van. . . Játék után nőjének sügtam meg a dolgot, egész testemben remegve, hogy férjét készíthesse el. — Az ég csillagos volt. Itthon közlöttem a tudósítást nőmmel. A' mint leverve valánk, képzelhető millyen éjt töltöttem.

30d. Csütörtök. . . Délután Gr. Telekihez menék, 's szólottam vele. Visszajövet itthon találám Szemerét. Kimélve 's vigyázva annyit mondek neki, hogy Kölcsey megmaradásához semmi remény nincs: készen kell lennünk elvesztésére. Minek hallatára könnyük lepték el szemeit s arczáat, 's mindig némább lett.

31.d. Péntek. . . Szemere és Schedel jövének hozzám, 's felszólítanak, mondanám meg, miben van a' Kölcsey felől szállongó hír — mert Pali mindenre kész; és megmondám 's a levelet elolvasám előttök.»

Szeptember 1-én azután már a Jelenkor is közölte a gyászhirot. A család tagjai közül elsőnek Szuhányi Ignác (1801-1872), Kölcsey Ferenc sógornőjének testvére, irt Szemere Pálnak.

¹ Id. kiad. II. 88. l.